

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ПЕРЕКЛАДУ: ЛІНГВОЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ТА КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ

В.Г.Куликова

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії, практики та перекладу французької мови,

І.А.Власенко

студентка факультету лінгвістики

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

У статті висвітлюються актуальні підходи до методики викладання перекладу, зокрема про необхідність врахування культурного, комунікативного та прагматичного аспектів. Підкреслено важливість врахування культурологічного і комунікативно-прагматичного аспектів при перекладі художніх творів.

Ключові слова: лінгвоетнокультура, прагматика, комунікація.

Сьогодні, коли характерною рисою науки є підвищений інтерес мовознавців до проблеми перекладу, методика його викладання є ще мало розробленою сферою педагогічної науки, і розвиток у студентів перекладацьких навичок і вмінь є одним із важливих та складних завдань, що стоять перед викладачами вищих навчальних закладів.

Бурхливий розвиток наук, які вивчають соціальні, когнітивні, культурні тощо аспекти вербальної комунікації, доводить, що для ефективного навчання перекладу недостатньо лише загальних його теорій. На сьогодні важливим моментом є перехід у методиці викладання перекладу від мікролінгвістичних концепцій, згідно яких перекладацька еквівалентність досягається структурно-формальними та функціональними відповідностями між текстом-оригіналом та текстом-перекладом, до макролінгвістичних, які враховують взаємодію мовних і позамовних факторів у процесі перекладу, зокрема лінгвоетнокультурні та комунікативно-прагматичні аспекти цього виду діяльності.

Сучасні вимоги до професійної підготовки конкурентоздатних спеціалістів в галузі перекладу мають враховувати рекомендації Ради Європи, в яких чітко окреслюється завдання формування “плюралінгвальної та плюракультурної компетенції” студентів [8]. Оволодіння іноземною мовою, і перекладом зокрема, передбачає залучення до іншої культури, до оволодіння новим соціокультурним змістом.

Важливим аспектом у методиці викладання перекладу окрім набуття лінгвістичної та перекладацької компетенції студентами є формування розуміння завдань перекладача та

кінцевої мети перекладу. Завдання перекладача полягає у виявленні та аналізі мовних та позамовних факторів, які допомагають досягти еквівалентності перекладу. Невід’ємним ланцюжком у цьому є прагматична еквівалентність тексту-оригіналу та тексту-перекладу. Кінцева мета перекладу – рівнозначний вплив текстів на своїх адресатів – стає можливою за умов врахування сукупності факторів комунікативно-мовленнєвої ситуації, культурологічних аспектів її, найголовніше, збереження комунікативно-прагматичної інтенції мовця оригіналу. До того ж, перекладач крім вирішення суто мовної проблеми має ще й відтворити смисл, що стоїть поза словами.

Чи не найскладнішим у роботі перекладача постає переклад саме художнього тексту, коли комунікативний процес “автор – перекладач – адресат” нашаровується такими компонентами, як осягнення внутрішнього, прихованого смислу, позначеного до того ж ще й національно-культурними рисами [3, 118].

На жаль, в теорії та практиці перекладу приділяється недостатньої уваги лінгвоетнокультурному аспекту викладання зазначених дисциплін.

Метою нашої статті є показати, наскільки важливим є врахування саме культурологічного і комунікативно-прагматичного аспектів при перекладі художніх творів. Для ілюстрації скористаємося перекладом лексики на позначення одягу в романі Гюстава Флобера “Мадам Боварі” та текстом-перекладом, здійсненим М.Лукашем та М.Гайдаєм.

У творах художньої літератури нерідко зустрічаються описи фактів і подій, пов’язаних з історією певного народу, побутом, звичаями,

найменуваннями національних страв, предметів одягу тощо.

Одяг, як втілення духовних традицій народу, його світоглядних уявлень, як найвиразніший знак національної культури, національної символіки, є надзвичайно важливим компонентом мовної картини світу. Крім того, одяг є складним явищем, сформованим у системі різноманітних чинників: соціально-економічних, історичних, географічних, власне етнічних. Він розкриває специфіку етносу, особливості його матеріальної та духовної культури.

Розглядаючи поняття одягу в історичному зрізі, слід сказати, що основними функціями одягу є захисна (захист від навколишнього середовища: холоду, пекучого сонця, дощу, вітру, укусів комах тощо та від впливу злих сил, забезпечуючи магічний захист) та утилітарно-практична, оскільки одяг завжди пов'язаний з якою-небудь практичною діяльністю людини. При цьому одяг має ще й естетичну функцію – прикрашає людину.

Враховання лінгвоетнокультурного аспекту перекладу висуває на перший план феномен гетерогенності оригіналу та перекладу, як текстів, що належать до різних культур [5, 217]. Отже, одним із завдань перекладача та необхідною умовою забезпечення адекватного перекладу лексики на позначення одягу є розшифрування та врахування знакових функцій одягу (вікової, соціальної, естетичної тощо), що вимагає неабияких позамовних культурологічних знань.

Так, перш за все, одяг дорослих людей розрізняється за ознаками статі. У звичайні будні французькі чоловіки носили фланелеві сорочки, іноді з краваткою, зверху одягався жилет, потім довгий сюртук і пальто, якщо було прохолодно. Штани були з високою талією, звужені до низу. Капелюхи були найрізноманітніших форм та матеріалу, так само як і взуття:

Il portait une redingote bleue, un gilet de drap noir, une chemise de flanelle, un pantalon gris, et, en toute saison, des bottes bien cirées qui avaient deux renflements parallèles.

Vers quatre heures du matin, Charles, bien enveloppé dans son manteau, se mit en route pour les Bertaux.

Жіночий одяг був більш різноманітним. Величезна кількість видів суконь говорили і про соціальний стан, і про вік, і про сімейний стан жінки. Розширення одягу від талії донизу або щільно затягнутий корсет певною мірою підкреслювали силует і пропорції жінки.

Dans le mouvement qu'elle fit en s'inclinant, sa robe (c'était une robe d'été à quatre volants, de couleur jaune, longue de taille, large de jupe),

sa robe s'évasa autour d'elle sur les carreaux de la salle.

Деякі компоненти чоловічого костюму були властиві й жіночому вбранню, що можна пояснити тенденцією до подолання соціальної нерівності між чоловіком та жінкою:

Elle portait, comme un homme, passé entre deux boutons de son corsage, un lorgnon d'écaille.

або

Elle portait une petite cravate de soie bleue, qui tenait droit comme une fraise un col de batiste tuyauté.

Аналізуючи вікову знаковість одягу, слід сказати, що особливо розвинутою є вікова градація одягу у жіночому вбранні. Найбільшої уваги приділялося одягу дівчат та молодих жінок. Для них шили сукні з найтоншого полотна, прикрашені пишною вишивкою, мереживом, воланами:

Une jeune femme, en robe de mérinos bleu garnie de trois volants... Son cou sortait d'un col blanc, rabattu.

З віком, костюм жінки, особливо заміжньої, поступово ставав сміливішим. Силует одягу обов'язково мав підкреслювати фігуру:

Elle portait une robe de chambre tout ouverte, qui laissait voir, entre les revers à châle, une chemisette plissée avec trois boutons d'or. Sa ceinture était une cordelière à gros glands, et ses petites pantoufles de couleur grenat avaient une touffe de rubans larges, qui s'étalait sur le couvre-pied.

Стриманість, майже повна відсутність прикрас, а також яскравих кольорів характеризують основні ознаки костюма жінок похилого віку:

Elle portait en toute saison un petit châte noir dont la pointe lui descendait entre les omoplates; sa taille dure était engagée dans des robes en façon de fourreau, trop courtes qui découvraient ses chevilles, avec les rubans de ses souliers larges s'entrecroisant sur des bas gris.

Соціальне становище людини також відбивалося й на його одязі:

Suivant leur position sociale différente, ils avaient des habits, des redingotes, des vestes, des habits-vestes.

Зрозуміло, що більш багаті у святкові дні одягали фраки, у деяких вистачало грошей лише на сюртук, а в інших – ледве на піджак або куртку. В залежності від одягу, який свідчив про матеріальне становище людини, розділялися суспільні ролі та встановлювалися рамки, переходити які було заборонено:

Quelques-uns encore (mais ceux-là, bien sûr, devaient dîner au bas bout de la table) portaient des blouses de cérémonie, c'est-à-dire

dont le col était rabattu sur les épaules, le dos froncé à petits plis et la taille attachée très bas par une ceinture cousue.

Символом соціального стану була також тканина, з якої пошитий одяг:

Ce n'est pas la peine de faire tant de fia-fia, ni de se montrer le dimanche à l'église avec une robe de soie, comme une comtesse.

Дорогим матеріалом був і оксамит. Фраки пошиті з цієї тканини свідчили про неабияку заможність власника.

Que ne pouvait-elle s'accouder sur le balcon des chalets suisses ou enfermer sa tristesse dans un cottage écossais, avec un mari vêtu d'un habit de velours noir à longues basques, et qui porte des bottes molles, un chapeau pointu et des manchettes!

Як вже зазначалося вище, однією з головних умов досягнення перекладацької еквівалентності є дотримання прагматичного компонента, який характеризується як певний "фільтр", що визначає не лише спосіб реалізації процесу перекладу, але й сам об'єм інформації, який передається [1, 139].

Нерідко перекладач задля досягнення кінцевої мети вдається до прагматичної адаптації, прагматичної "правки" перекладу, до змін, які він вносить до тексту перекладу, аби досягти необхідного перлокутивного ефекту. Це можуть бути заміни й навіть пропуски деяких елементів речення або, навпаки, доповнення речення додатковими, не існуючими в оригіналі, структурно-семантичними елементами.

Так, наприклад чи можна допустити дослівний переклад вислову "*des poignets rouges habitués à être nus*" (дослівно: *червоні зап'ястя, звиклі бути голими*), оскільки адресату буде незрозумілим авторський підтекст, в якому підкреслюється далекість юнака від будь-яких норм етикету. Адже у Франції XIX ст. носити рукавички було правилом доброго тону і знімали їх, лише сідаючи за стіл. Саме тому перекладачі вдаються до прагматичної адаптації, конкретизуючи текст оригіналу: "*червоні руки, незвиклі до рукавичок*".

Так само перекладачі вдаються до додання лексичної одиниці аби підкреслити високе соціальне становище одного з персонажів роману:

On voyait à côté d'eux quelque grande fillette de quatorze ou seize ans, leur cousine ou leur soeur aînée sans doute, rougeaude, ahurie, les cheveux gras de pommade à la rose, et ayant bien peur de salir ses gants. - А поруч з ними стояла якась дівчина років чотирнадцяти чи шіснадцяти - рідна або двоюрідна сестра, - уся червона, зняковіла, напوماджена трояндовою помадою, вона дуже боялась замазати свої білі рукавички.

Одним із найголовніших етапів перекладу є прагматичний аналіз речення і комунікативної ситуації в цілому. У визначенні смислового навантаження повідомлення неабияку роль відіграє контекст оригіналу, а також розуміння пресупозиту (асоціація поняття з оточуючою дійсністю) та підтексту (інтенція, яка є поштовхом для висловлювання).

Так, для виявлення функціональної ролі словосполучення "*habillé en bourgeois*" розглянемо його вживання у різних контекстах:

1. *Nous étions à l'Etude, quand le Proviseur entra, suivi d'un nouveau habillé en bourgeois et d'un garçon de classe qui portait un grand pupitre.*

2. *J'en ai connu, des prêtres, qui s'habillaient en bourgeois pour aller voir gigoter des danseuses.*

3. *Ils sentaient toujours le village, comme des valets de ferme habillés en bourgeois.*

Завдяки лексико-семантичним трансформаціям перекладачі розкривають українському читачеві всю імпліцитну інформацію, яка міститься у французькому тексті.

Так, у першому реченні йдеться про вбрання тринадцятирічного хлопця, що приїхав з села у місто на навчання. Переклад словосполучення "*habillé en bourgeois*" як "*одягнений не по формі*" передає нетиповість вбрання буржуа для даної ситуації.

Переклад "*s'habillaient en bourgeois*" в другому реченні висловлюванням "*перевдягались мирянами*" зумовлені контекстом і є дуже до речним, адже окрім збереження семантичного змісту, перекладачам вдалося зберегти стилістичний прийом антитези *les prêtres-les bourgeois (священники-миряни)*.

Конкретизуючи вислів "*habillés en bourgeois*" (третій приклад) висловлюванням "*убраних по-міському*" перекладачі також зіграли на прийомі антитези (*село-місто*), яка відсутня в оригіналі.

Прагматична адаптація тексту змушує перекладача вдаватися до різних видів лексико-семантичних трансформацій. Одним з таких видів є модуляція, яка призводить до руйнування категоріальної лексичної семи й утворення нових лексичних одиниць, що входять до інших лексико-семантичних груп [7].

Численну кількість прикладів модуляції лексем на позначення одягу можна знайти у перекладі М.Лукаша та М.Гайдая:

En passant auprès des portes, la robe d'Emma, par le bas, s'éraflait au pantalon; leurs jambes entraient l'une dans l'autre. - Коли вони завертали біля дверей, край Емминої сукні оббивав коліно партнера і їхні ноги майже торкалися.

Ces jours-là il se levait de bonne heure, partait au galop, poussait sa bête, puis il descendait pour s'essuyer les pieds sur l'herbe, et passait ses gants noirs avant d'entrer. – Ву-ряджаючись у Берто, він уставав спозаранку, по дорозі підганяв коня, пускав його бігом, не доїжджаючи до ферми, зіскакував додолу, витирає чоботи об траву і натягає чорні рукавички.

У наступному прикладі задля досягнення перлокутивного ефекту на адресата тексту-перекладу, перекладачі також вдаються до модуляції слова *nankin*, що (за словником В.Г.Гака та К.А.Ганшиної) означає “бавовняна тканина або світло-жовтий колір” як *елегантне вбрання*, оскільки при дослівному перекладі читачеві було б важко зрозуміти, чому юнакові дивно бачити за таких обставин жінку в бавовняній (або світло-жовтій) сукні.

Il lui semblait étrange de voir cette belle dame en robe de nankin, tout au milieu de cette misère. – Йому було дуже дивно, що цю прекрасну даму в елегантному вбранні він бачить у такій убогій обстановці.

Отже, переклад – це не тільки адекватне відтворення понятійного та емотивного змісту

оригіналу засобами іншої мови, це ще й уміння відчувати чужу мову й іншу культуру [2, 29]. Перекладач повинен брати до уваги те, якою мірою мовні факти співвідносяться з факторами соціально-культурного характеру, зважаючи на особливості суспільної думки та психології носіїв мови перекладу, їх фонові знання, знання культурно-історичного характеру, здатних вплинути на сприйняття та розуміння певних мовних одиниць. Здобуття позамовних знань є процесом двостороннім. Володіючи позамовними знаннями задля забезпечення адекватного перекладу, перекладач так само їх отримує з тексту, який перекладає.

Готовність майбутнього перекладача до перекладу як процесу міжкультурної комунікації потребує навчання студента основам лінгвоетнокультури, метою якої є спрямувати студентів на оволодіння мовними та комунікативними знаннями, на опанування культурами мови оригіналу та перекладу, на збагачення засобами перекладу науки, літератури та культури взагалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кагья А.М. Прагматические особенности рекламного текста: переводческий аспект // Функциональная лингвистика. Язык. Культура. Общество – II: Материалы конференции. – Ялта: CLC, 2000. – С. 139-140.
2. Куликова В. Міжмовна комунікація і переклад // Переклад на межі XXI століття: історія, теорія, методологія: Тези доповідей міжнародної конференції. – К.: Київський університет імені Тараса Шевченка, 1997. – С. 29.
3. Мирошниченко В.В. Художній переклад – вічний двигун міжкультурної комунікації // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки. – Суми: Видавництво СумДУ, 2001. – № 5 (26). – С. 117-121.
4. Новый французско-русский словарь / Под ред. Гака В.Г., Ганшиной К.А. – М.: Русский язык, 2002. – 1195 с.
5. Селиванова О.І. Навчання лінгвоетнокультури як одне з найважливіших питань університетського перекладознавства // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки. – Суми: Видавництво СумДУ, 2003. – № 4 (50). – С. 217-219.
6. Флобер Г. Пані Боварі. Проста душа / Пер. з фр. Миколи Лукаша та Михайла Гайдая. – Х.: Фоліо, 2005. – 399 с.
7. Якобсон Р.О. О лингвистических аспектах перевода. Избранные работы. – М.: Прогресс, 1985. – 456 с.
8. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. Council of Cultural Co-operation Education Committee. Modern Languages Division, Strasbourg. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 260 p.
9. Gustave Flaubert. Madame Bovary. Moeurs de Provence. – P.: Gallimard, 2001. – 513 p.

Стаття надійшла до редакції 16. 10.2008 р.

